

सहितीचा रखणदार

या संकटाचा धडा काय?

उत्तराखण्डातील बोगद्यात अडकून पडलेल्या ४१ श्रमिकांचि तब्बल १७ दिवसांनी सुटका झाली. असे संकट कोसळते, तेव्हा सान्या भारतीयांची मने कशी एकरूप होतात आणि सगळ्यांना कसा एकच ध्यास लागतो, हेही दिसले. आत अडकलेल्या कामगारांची उमेद टिकवून ठेवणे, त्यांना अन्नपुरवठा करणे आणि त्याचवेळी, त्यांच्या कुटुंबांना आधार देणे, आवश्यक होते. ते काम उत्तराखण्ड व इतर राज्य सरकारे तसेच केंद्र सरकारने चोख केले. उत्तराखण्डात बोगद्यांमध्ये अडकून पडलेल्या ४१ श्रमिकांची १७ दिवसांच्या प्रदीर्घ प्रतीक्षेनंतर सुखरूप सुटका झाल्याने देशाने सुटकेचा निःश्वास सोडला. असे संकट कोसळते, तेव्हा सान्या भारतीयांची मने कशी एकरूप होतात आणि सगळ्यांना कसा एकच ध्यास लागतो, हेही दिसले. सात-आठ केंद्रीय तसेच राज्यांच्या यंत्रांना, देशी-परदेशी तज्ज्ञ, अत्याधुनिक यंत्रसामग्री आणि २४ तास प्रत्यक्ष घटनास्थळी उभे राहून देखरेख करणारे उच्चपदस्थ.. हे चित्र देशातल्या सगळ्या शक्ती एकजुटीने संकटाला ताकदीने भिडल्या आहेत, हे दाखविणारे होते. भारत कसा सामना करतो, याकडे जगाचेही लक्ष होते. त्यामुळे, हे कामगार बाहेर आल्यानंतर जगभरातून शुभेच्छांचा वर्षाव होतो आहे. आत अडकलेल्या कामगारांची उमेद टिकवून ठेवणे, त्यांना अन्नपुरवठा करणे आणि त्याचवेळी, त्यांच्या कुटुंबांना आधार देणे, आवश्यक होते. ते काम उत्तराखण्ड व इतर राज्य सरकारे तसेच केंद्र सरकारने चोख केले. पंत्रधान नंरेंद्र मोदी रोज रात्री स्वतः: 'युद्धभूमीवरच्या हालचाली' जाणून घेत होते आणि काही सुचवतही होते. ही गोष्टही केंद्र सरकारचे गांधीर्थ दाखवून देणारी होती. इतर सान्या यंत्रांना यामुळे किती दक्ष राहून काम करीत असतील, याची यावरून कल्पना येते. उत्तराखण्डात हिमालयाच्या अंगणातल्या बद्रीनाथ, केदरनाथ, गंगोत्री आणि यमुनोत्री या 'चार धाम' देवस्थानांना रूंद रस्ते तसेच रेल्वे मार्गाने जोडण्याचे काम सन २०१६ मध्ये सुरु झाले; तेव्हा या प्रकल्पाचे भूमिपूजन पंत्रधान नंरेंद्र मोदी यांनीच केले होते. दहा मीटर रुंदीचे रस्ते आणि स्वाभाविकच अनेक पूल व बोगदे असणारा हा मार्ग तीन वर्षांत पुरा व्हावा, असे उद्दिष्ट होते. ते गाठणे शक्यच नव्हते. आता ८८९ किलोमीटर लांबीचा, १२ हजार कोटींचा हा प्रकल्प पुढच्या वर्षात पुरा व्हावा, अशी अपेक्षा आहे. हा प्रकल्प कमालीच्या वेगाने पुरा करण्याची जी तातडी सध्या चालू आहे; तिचाची या दुर्घटनेच्या संदर्भात विचार करायला हवा. दरवर्षी लक्षावधी भावीक चार धाम यात्रा करतात. यदाच तीस लाखांहून अधिक भाविकांनी पूर्वनोंदणी केली होती. हा महामार्ग पर्यटनाचा विकास तर घडवेलच पण चीनच्या सीमेवरील संरक्षण सज्जेतेसाठीही तो महत्वाचा आहे, असे केंद्र सरकारला वाटते. तसेच, हे महामार्ग १२ महिने चालू राही शक्तील. मात्र, बोगद्यात काम करणारे कामगार ज्या पद्धतीने जमीन खचल्याने आत अडकून पडले; ते पाहता उद्या रस्त्यांचा किंवा बोगद्यांचा भगाही खचणार नाही, असे छातीठोक सांगता येत नाही. हा सगळा परिसर भूकंपप्रवण तर आहेच, पण त्याची भूस्तरीय रचनाही इतका प्रचंड विकास पेलू शकणारी आहे का, याचा नेमस्त विचार आधीच व्हायला हवा होता. आता या महामार्गाचे ७०-७५ टक्के काम पुरेही झाले आहे. मात्र, या कामगारांवर कोसळलेल्या या संकटामुळे हा विषय पुन्हा ऐरणीवर आला. तो सरकारने नजरे आड करू नये. सिलक्यारा ते डंडालगाव या मार्गावर है कामगार १२ नोव्हेंबरला अडकले. त्यांना १७ दिवस बाहेर काढता आले नाही, याचाच अर्थ अशा प्रकारची संकटे गृहित धरून लागणारी आपत्ती निवारण सज्जता नव्हती. अशा सुसज्ज यंत्रणा संकटात सापडणाऱ्या जिवंत व्यक्तींना जास्तीत जास्त बोगद्यात विचार करायला आवश्यक आहे.

ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀਕਰਚਾ ਤੁਥਲ ਟੋਡਗਾ

बेरोजगारीसारख्या गंभीर समस्येवर दीर्घकालीन व
रचनात्मक उपाय योजन्याएवजी ‘अधिवास
आरक्षण’सारखा मलमपट्टीसदृश उपाय करण्यात राजकीय
पक्ष धन्यता मानत आहेत. असे उपाय म्हणजे ‘आग
रामेश्वरी अन् बंब सोमेश्वरी’ या श्रेणीमध्ये मोडणारे असून
यामुळे बेरोजगारी कमी होण्याची शक्यता दूरपर्यंत
नाही. पंजाब-हरयाणा उच्च न्यायालयाने हरियाणा राज्य
सरकाराचा खासगी उद्योगातील नोक-यांमध्ये स्थानिकांना
७५ टक्के राखीव जागांची तरतूद करणारा कायदा नुकताच
रद्द केला. त्यामुळे खासगी क्षेत्रात ‘भूमिपुत्रां’ना आरक्षण
देण्याचा मुद्दा पुन्हा चर्चेत आला आहे. यापूर्वी आंध्र
प्रदेश आणि झारखंड या राज्यांनी स्थानिकांना खासगी
उद्योगातील नोक-यांमध्ये आरक्षण देण्याचा कायदा केला
असून त्याला तेथील उच्च न्यायालयांत आव्हान दिले गेले
आहे. हरियाणा सरकारने दहापेक्षा अधिक कामगार
असणाऱ्या उद्योगांमध्ये ३० हजारपेक्षा कमी पगार
असणाऱ्या नोक-यांमध्ये ७५ टक्के आरक्षण देऊ केले.
परंतु भारतीय राज्यघटनेतील कायद्यासमोरील समानता
आणि भारतीय नागरिकांचे भारतात कोठेही रोजगार
किंवा व्यवसाय करण्याचे स्वातंत्र्य या दोन मूलभूत हक्कांचे
हनन करतो, या कारणांनी उच्च न्यायालयाने हा कायदा
अवैध ठरवला. तसेच या कायद्यामुळे ‘घटनात्मक
नैतिकतेचे उल्घंघन’ होते, असे ताशेरे न्यायालयाने
ओढले. राज्यातील स्थानिकांना खासगी क्षेत्रातील
नोक-यांमध्ये आरक्षण देण्याच्या कल्पनेमागे अनेक कारणे
आहेत. जवळपास सर्वच राज्यांमध्ये कृषी क्षेत्रातून
मिळणाऱ्या उत्पन्नात वेगाने घट होत असून, शेती सोडून
देण्याचे प्रमाण वाढत आहे. उत्पादनक्षेत्रातील उद्योगांची
संख्या कमी आहे. शिक्षण हक्क कायद्यामुळे औपचारिक
शिक्षण घेतलेल्या युवकांची संख्या प्रचंड वाढली आहे.
एवढ्या मोठ्या संख्येला रोजगार देण्याची उत्पादनक्षेत्राची
क्षमता नाही. सेवाक्षेत्राचे अस्तित्व केवळ शहरी बेरोजगारीचे
मर्यादित आहे. त्यामुळे ग्रामीण भारतात बेरोजगारीचे
प्रमाण प्रचंड वाढत आहे. शिवाय उत्तर प्रदेश, बिहार
इत्यादी मागास राज्यातील स्थलांतरित मजुरांमुळे तुलनेत
उद्योग जास्त असणा-या राज्यांमध्ये रोजगारासाठी
स्थानिक व स्थलांतरित कामगारांमध्ये तीव्र सर्पंदा निर्माण
झाली आहे. ‘लोकनीती’ व ‘सीएसडीस’ यांनी
२०१७अमध्ये युवकांच्या प्रश्नांबाबत सर्वेक्षण केले होते.
त्यामध्ये ६० टक्क्यांहून अधिक युवकांनी खासगी
क्षेत्रातील नोक-यांमध्ये स्थानिकाना प्राधान्य देण्याचे
समर्थन केले होते. त्यामुळे स्थानिक युवकांना आर्थिक
सुरक्षा मिळवून देण्यासाठी ‘अधिवास आरक्षण’चा मार्ग
अवलंबला जात आहे. परंतु १९८४ मध्ये सर्वोच्च
गांगांगांपाने ‘सीएसडीस’ तैन मिळ भारत संसदाचा

खटल्यात स्थानिकांचे खासगी नोक-यांमधील आरक्षण घटनाबाबू असल्याचा निर्वाळा दिला आहे. शिवाय असे आरक्षण भारताच्या इतर नागरिकांना दुर्यम दर्जा देते. त्यांच्या मूळभूत हक्कांचे हनन करते. हीं कल्पना खासगी कंपन्यांच्या भरती प्रक्रियेवर अतार्किक निर्बंध लादणारी व मनमानी स्वरूपाची आहे. त्यामुळे राज्यात खासगी गुंतवणुकीचा ओघ कमी होण्याची शक्यता आहे. एकूणच ‘भूमिपुत्र’ ना प्राधान्य देणारी ही कल्पना नागरिकांमध्ये कृत्रिम भिंत तयार करते. स्थलांतरित कामगारांची कमी वैतनावर काम करण्याची तयारी असते. त्यामुळे खासगी कंपन्या स्थानिक युवकांऐवजी स्थलांतरित मजुरांना प्राधान्य देतात. त्यामुळे स्थानिकांना आरक्षण देण्याच्या कल्पनेला जनतेचे समर्थन मिळते. तसेच अशा आरक्षणामुळे स्थलांतरितांच्या मूळ राज्यात ‘उद्योग परिसंस्था’ विकसित करण्यासाठी तेथील सत्ताधान्यावर दबाव निर्माण होईल. परंतु स्थानिक आरक्षणासारखा घटनाबाबू व उद्योगांना नाउमंदे करणारा मार्ग अवलंबण्याऐवजी सरकारने ‘किमान वेतन कायदा’ मंजूर करावा. त्यामुळे स्थलांतरित कामगार व स्थानिक यांच्यात संघर्ष निर्माण होणार नाही. नोकच्यामध्ये स्थानिकांना प्राधान्य देणाऱ्या उद्योगांसाठी राज्य सरकारने सवलती व अनुदान जाहीर करावे. त्यामुळे उद्योग क्षेत्रावर निर्बंध न लादतादेखील स्थानिकांना नोकच्या मिळण्याचा मार्ग अधिक प्रशस्त होईल. उद्योगातील आरक्षणामुळे पुन्हा ‘इन्स्प्रेक्टर राज’ निर्माण होण्याचा धोका या सवलतींच्या मार्गामुळे टळतो. परंतु केवळ मतांचे राजकारण डोळ्यासमोर ठेवून आरक्षण म्हणजे रोजगाराची हमी, अशी धारणा समाजात रुजवण्याचा प्रयत्न राजकारणी कर आहेत. मुळात सत्ताधान्यांना स्थानिक युवकांना रोजगार देण्याची इच्छा असते का, हाच प्रश्न आहे. राज्यात अधिकाधिक उद्योग स्थापन होण्यासाठी उद्योगस्नेही वातावरण असणे गरजेचे आहे. त्यामध्ये नोकरशाहीच्या लालफीतीचा कारभार हा मोठा अडथळा ठरतो. त्यावर मात करण्यासाठी राज्य सरकार उद्योगांना परवानगी देतान ‘एक खिडकी योजना’ राबवते. या योजनेची परिणामकारकता कितपत आहे, हे अद्याप दिसून आले नाही. त्या ऐवजी उद्योगांशी ‘सामंजस्य करार’ करून प्रसिद्धी मिळवण्यात सत्ताधान्यांना रेस असतो. या करारांमुळे राज्यात प्रत्यक्षात अधिकाधिक रोजगार देणारे किंतु उद्योग स्थापन झाले, याचे कुणालाही देणे-घेणे नाही. उद्योगस्नेही वातावरणासाठी राज्यात कायदा व मुव्यवस्था अबाधित असावी लागते. परंतु गेल्या काही वर्षात देशामध्ये धार्मिक विदेशाचे वातावरण तयार केले जात आहे. त्यामुळे सतत कुठे ना कुठे तरी दंगल होत आणे मानवासाठाचा चक्र त्या उपरैपासेती प्रातातांचा

